

שיחות אל־יעזר

שיחות ומאמרי הגאון רבי אליעזר געלדצעהלער זצ"ל
ראש ישיבת 'אור ישראל'

פרשת דברים

גליון 68

הרוצה לנדב גליון לע"נ או לרגל שמחה וכדו',
וכן להערות ותיקונים, ולקבלת השיעור [והקלטת] מידי שבוע
נא לפנות ל sichoseliezer@gmail.com

שמירת מפתחות הלב, שלום וענוה, קרבת אלקים בתשעה באב[°]

וטעם הדבר, שהרי משה רבינו, שלא כשאר הנביאים, נסתכל באספקלריא המאירה (עי' יבמות מט:), והוא התנבא ב'זה', יתר על שאר הנביאים שנתנבאו ב'כה' (ספרי, מטות), והיינו שהשכינה היא המדברת מתוך גרונו של משה. ועל דבר ה' נאמר 'כן יהיה דברי אשר יצא מפיו לא ישוב אלי ריקם, כי אם עשה את אשר חפצתי והצליתי אשר שלחתי'. על כן רצה משה רבינו שבני ישראל כולם, כקטן כגדול, ישמעו דבר ה' מפיו בלי סרסור, בכדי שדיבורו ישפיע עליהם וייכנסו הדברים ללבותם ויחדרו לנשמתם, 'זיי זאלען גוט דערהערן', בחי' 'עשה את אשר חפצתי', ולכן דיבר עם כל ישראל.

ובזה מסביר רבי צדוק (פרי צדיק, דברים א) מה שידוע שהיהודי הקדוש זי"ע למד כל יום כמה פסוקים מספר דברים. ומבאר העומק בזה ע"פ דברי בעל התניא (בהקדמה לספרו) שיש הבדל מהותי בין הלומד מוסר מתוך

כח דברי משה רבינו לפעול על הלבבות

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב (דברים א, א). כל אותן ארבעים שנה שלימד משה רבינו את בני ישראל, לא דיבר בהן אל 'כל' ישראל בשוה, אלא היה סדר מסוים בלימוד, כמו שאמרו (עירובין נד:): 'כיצד סדר משנה – משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה, נכנסו בניו ושנה להן משה פירקן. נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו'. נכנסו זקנים, ושנה להן משה פירקן. נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם, ושנה להן משה פירקן'. ואולם 'אלה [להוציא הקודמים משמע] הדברים אשר דבר משה' לפני פטירתו, היו דייקא אל כל ישראל.

[°] של"ס דברים תשס"ג בקעמפ

יושב בעשתלת באדרעי (א, ד). מבואר שלא הואיל משה לבאר את 'אלה הדברים', אלא לאחר הכותו את סיחון ועוג. משמע שאילו היו אלו המלכים עדיין מושלים במקומם לא היה שייך לבאר את התורה. מסביר רבי צדוק, שידוע ששבעת עממים שנצטוו ישראל להכריעם ב'לא תחיה כל נשמה' הם כנגד שבע מדות חג"ת נהי"ם. אמנם אי אפשר כלל להיכנס לארץ ישראל לפני שחותכים ראש התנין, היינו המוחין דקליפה. והנה 'זה לעומת זה עשה האלקים', ומשום כך רק משה רבינו בעצמו, שהוא מוחין דקדושה, היה יכול להכניע אותם, שזה לעומת זה. ורק אחרי שלחם וגבר על הני שלש קליפות, עמלק סיחון ועוג, היו יכולים בני ישראל להיכנס לארץ ישראל לכבוש ארץ ז' עממים.

ומה הן אותן הקליפות – עמלק כנגד ספירת הכתר, היינו שורש הרצון. לשם בא עמלק שהוא 'ראשית גוים', כדי להילחם נגד רצונות קדושים של בני ישראל, לקררם מרתיחתם ולזנוב בהם להפילים ליאוש. אבל אחר שנלחמים בעמלק ומצליחים לשמור את הרצון ולא מתפעלים מהליצנות של עמלק, בא סיחון היושב בחשבון, היינו היושב במוחו של האדם ואינו נותן לו לחשב חשבוננו של עולם, לראות ולהיטיב מעשיו ולהתחזק בעבודת ה'. בלי חשבון הנפש אין שייך כלל להיות עובד

ספר לשומע מפי הרב, שהלומד מתוך ספר מקבל חכמת הרב שהכניס לתוך דבריו הכתובים, אבל כששומע מפיו מקבל גם את כל הנשמה של הדיבורים, שגם ה'דברים היוצאים מן הלב', כלומר אלו שלא ניתנו להיכתב, נכנסים אל הלב בשמיעה. וכל זה רצה משה רבינו להפעיל בדברו אל כל ישראל. בייחוד מפני שדיבר את אלה הדברים בשנת הארבעים לצאתם ממצרים, ולמדו חז"ל (ע"ז ה:): ממה רבינו ד'לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין', והביאור בזה הוא מפני ש'בן ארבעים לבינה', ובינה היינו להבין דבר מתוך דבר, שלא שומעים המילים גרידא אלא מ'דערהערט גוט', מבינים גם מבין השיטין וחושבים איך יכולים הדיבורים לפעול על הלב ולהביא לידי מעשה.

וידוע ש'כל' ישראל כולל כל מי שבשם ישראל יכונה לדורות עולם. ובכן, אם אנו לומדים ספר דברים בעיון ומטים את האוזן היטב, אולי נזכה לשמוע את משה רבינו מדבר אלינו דברי אלהים חיים, אשר יוצאים מן הלב, לבו הטהור של משה רבינו. ואם נשמע היטב מובטח לנו שזה ישפיע עלינו – 'כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם'.

אחרי הפתו את סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר

לכן לא היה יכול משה רבינו 'באר את התורה הזאת' אלא 'אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי', כי בעודם מושלים במקומם, במוחין דקליפה, הם מפריעים ומונעים מבני ישראל להתדבק בתורה ולשתות מאותה באר מים חיים.

ובכן, אף אם ידמה לאדם לפעמים שאבן גדולה על פי הבאר, ואינו יכול לגשת לשתות מי התורה, כי עוג מונע מבעדו, כי - כלשון הכתוב - עדיין עוג 'יושב' בעשתרת, וכן גם סיחון, צריך לדעת שמשה רבינו כבר כבשם והכניעם. ואם ילמד ספר דברים ויטה אזנו לשמוע קולו של משה רבינו, קול השכינה המדברת בתוך גרונו, אז בוודאי המאור שבדברי אלהים חיים ישפיע עליו ויחזירו למוטב ויכריז כל אויביו לפניו, עד שיוכל ללמוד ולהתפלל בהתמדה כאוות נפשו.

כלי מחזיק שלום – ענוה

ה' אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם. איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (א, יא-יב). פרש"י 'מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם. אלא אמרו לו, משה אתה נותן קצבה

ה', שהרי כל מהות העבודה הוא לחשב שכרה כנגד הפסדה, להתבונן מה חובת האדם בעולמו, להתבונן בנפלאות הבריאה ולחשב הטובות והחסדים שבכל יום עמנו וכו', כמבואר בחובות הלבבות בארוכה.

לאחר שנלחמים עם סיחון ומצליחים להתגבר עליו וגם לחשוב חשבונות, אז מגיע עוג מלך הבשן. אמרו חז"ל (ברכות נד:): 'אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל וכו', אמר מחנה ישראל כמה הוי, תלתא פרסי, איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עליהו ואיקטלינהו. אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה וכו'". מסביר השפ"א (תרמ"ה) שעוג ראה שכלל ישראל לחם וגבר על שתי הקליפות, עמלק וחשבון, והבין שאם הרצון של יהודי בוער באהבה ליוצרו, וגם מסוגל לערוך חשבונות של עולם, אזי אין מונע בעדו לעבוד את ה', שהרי באר התורה פתוח לפנייהם ומן הבאר ההיא ישקו העדרים. בא עוג ועקר אבן שגודלה כמחנה ישראל, והניח אבן גדולה זו על פי הבאר. היינו שאף אחרי שהאדם יודע מה שהוא רוצה ומבין את חובתו בעולמו, אבל הוא קם בבוקר ולבו אטום כאבן, אינו מרגיש שום חיות בעבודת ה', אינו מתעורר מהחשבון ששכלו אומר לו, הוא מרגיש את כל הרצונות והכיסופים רחוקים ממנו.

מתבוננים מבינים שטענה זו ראויה רק למי שחושב שהוא בתכלית השלמות כל ימיו, כי נניח שבאמת יש פגם בהתנהגותו של פלוני, אבל אתה הלא יש לך את העניינים שאתה צריך עוד להתחזק בהם, ומן הסתם גם בענין הזה גופא שפלוני פגום בו, היית צריך להשתפר בו עד שהצלחת, א"כ איזה תרעומת יש לך עליו, על שאינו מתחזק כל יום בדיוק כמוך, וכי צריך כל אדם להיות במדרגתך דבר יום ביומו. אדרבה, תבין ללבו של פלוני, תדון אותו לכף זכות, תרחם עליו ותרצה לעזור לו להדריכו בדרך ישרה, וחלילה אל תשליך אבן אחר הנופל.

לפי"ז מסביר הגאון ר"י טשעבין ה'ברכת שמעון' שמשו רבינו ברוך את כלל ישראל 'יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים', 'עליכם' היינו על המדרגה שאתם עומדים בה עתה, אל תחשבו שהגעתם לשלמות חלילה, שהרי זה סימן מובהק של בור וגס רוח ובעל ריב ומחלוקת, אלא תתבעו מעצמכם לגדל עוד ועוד, מדרגה אחר מדרגה, עד אלף מדרגות. ומי שמבין בדעתו שיש לו עוד אלף מדרגות להתעלות, לא יהיה עוד איש של 'טרחכם משאכם וריבכם', שהרי מבין שכל אחד צריך להתעלות וגם הוא בעצמו, ולא יהיו לו עוד תרעומות על הבריות. ובכן ברכת 'אלף פעמים' של משה רבינו היא גופא ברכת השלום, שעל ידי כך ישרה שלום ואחווה

לברכתנו, כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו'. אמר להם, זו משלי היא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם'. מקשים המפרשים, א"כ כיון שברכתו של הקב"ה גדולה כל כך מברכתו של משה רבינו, לאיזה צורך ברכם משה, הלא רק צמצם ברכת המקום, ובכלל מאתים מנה.

מבאר ה'בנין אריאל' שאע"פ שהאבות הקדושים זכו לברכת ה' בלי גבול, אבל כיון שפשתה המחלוקת בין בניהם, כמו שאמר משה רבינו בהמשך 'טרחכם משאכם וריבכם' וכדמפרש"י 'טרחנין, אפיקורסים, רוגנים', הרי נחסר הכלי שיקבל ברכה זו, וכמאמר המשנה (סוף עוקצין) 'אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום'. ומכיון שלא היה להם כלי לקבל ברכת ה', נתן להם משה רבינו ברכה מוגבלת משלו, שתהיה להם איזו ברכה מ"מ, ושוב ביקש עליהם רחמים שישרה שלום ביניהם.

ועדיין יל"ע היכן נרמזת ברכת השלום בפסוק. ויש להקדים מה שאמרתי לכם כמה פעמים בשם רבי מענדל'ע וויטעפסקער, שמחלוקת אינה שייכת בעובדי ה', שהרי כל מהות המחלוקת היא גאוה. שהרי לומר פלוני אינו מתנהג כהוגן, בין אם זה בין אדם לחברו או בין אדם למקום, אם

השפ"א דבר נורא, שהיה קשה לתנא, אם ידיו של משה עושות או שוברות מלחמה, למה הניח את ידיו לתת עמלק להתגבר. על כך עונה המשנה 'לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים'. ואין הכוונה שישראל היו נופלים, שזה אכן לא כתוב, אלא כשנתנו בני ישראל עיניהם למעלה ומילאו לבם אמונה בה' ובמשה עבדו, נתנו כח בידיו של משה רבינו, 'ואם לאו היו נופלים' – אידיו קאי. היינו שמשה רבינו, אף שיכול לעשות ניסים ונפלאות אבל אינו יכול לפעול לבדו, אלא נצרך לסיוע בני ישראל, ומכח שהם מאמינים בה' ועושים רצונו – 'מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים לבם לאביהם שבשמים' – הם נותנים כח במשה רבינו שהוא יילחם עבורם ויתפלל בעדם, ואז יכול הוא להשפיע עליהם כח וגבורה עד ש'וגבר ישראל'. וזה מה שמשה רבינו מתאונן 'איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם'. ודאי שאני רוצה ומוכן למסור נפשי עבורכם, אבל אם אתם בעלי מחלוקת ומריבה ואינכם מוכנים להתרומם, לא אוכל אפילו להתפלל בעדכם, כי רק מכח עבודתכם יש בי כח, וכשאני לעצמי מה אני. לכן כאשר 'יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים', שתבינו שאתם צריכים להתעלות אלף מדרגות,

ביניהם, ואז באמת כבר יהיה להם כלים לקבל ברכת ה' בלי גבול, וכפירוש בנין אריאל.

כוחות העלייה טמונים

באדם עצמו

ובעומק יותר, הנה הרמב"ן מפרש על 'משאכם טרחכם וריבכם', 'והזכיר 'משאכם' כנגד לדרוש אלהים, שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם. והוא מלשון 'ונשאת תפלה', 'ואל תשא בעדם רנה ותפלה'. ולכאורה יפלא, וכי משה רבינו רעיא מהימנא אין לו כח להתפלל בעד צאן מרעיתו, עד שהוא שואל איכה אשא לבדי משאכם.

אלא הענין יבואר ע"פ דברי השפ"א (זכור תר"ן) שמקשה על המשנה בר"ה (כט.) 'והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו', וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים'. לכאורה קושיית המשנה אינה מובנת, וכי עד עתה לא מצינו ידיו של משה פועלות ניסים, הלא ידיו הורידו את השחין במצרים ועוד מכות וקרעו את הים. ועוד, הרי לא כתוב בתורה שישאל היו נופלים מחמת הנחת ידיו של משה, אלא 'וגבר עמלק'. ואומר

יומם ועמוד אש לילה, ולא האמינו, הרי אין לזה הבנה. וכבר ביארנו שכלל ישראל חשבו שכל אלו הניסים שייכים רק במדבר, בהנהגה הניסית של משה רבינו, אבל בכיבוש הארץ בדרך הטבע לא יהיה להם דרך לנצח, וכנ"ל שכיבוש ז' עממים הוא מלחמה נגד קומה שלמה של חג"ת נה"ם דקליפה, ואין יוכלו למגר ולהכניע טומאות הללו בלי משה רבינו. וכנגד זה טען כלב בן יפונה, 'בדבר זה אינכם מאמינים בה' אלהיכם', שכמו שהשי"ת יכול לעשות ניסים ונפלאות במדבר, יכול הוא לסייע בעדכם במלחמתכם בארץ נושבת, ואם חפץ בנו ה' עלה נעלה וירשנו אותה.

והנה אנו עדים לשתי כתות אלו דבר יום ביומו. בטוחני שהרבה בחורים עומדים בתחלת השנה וחושבים לעצמם, וכי אני אעמוד כאן בעוד שנה אחרי מבחן על כל מסכת ב"ק ישר והפוך, הלא איני יודע עתה אפי' עשרה דפים. ואולי הוא באמת צודק בחשבוננו. ואודה לכם שהרבה פעמים אני עומד משתומם ממראה עיני במבחנים, בחורים עונים בבהירות על מאות דפי גמ'. מי היה מאמין שבחור זה יוכל להיבחן, מי היה מאמין שבחור פלוני יעדן כ"כ מדותיו עד שפנים חדשות באו לכאן, ודאי אף אחד לא היה יכול לחשוב כך. אבל הבחור היו עיניו בראשו, ולקח ברכת משה רבינו 'יוסף ה' עליכם אלף

תסתכלו כלפי מעלה ותשעבדו את לבכם לאביכם שבשמים, וישרה שלום ביניכם, אזי 'כאשר ירים משה את ידיו' בתפילה, וגבר ישראל.

לפי"ז יש לנו עוד מהלך למה הגביל משה רבינו את ברכת ה', שהרי התחנן בפני העם 'איכה אשא לבדי', 'אליינס קען איך נישט', ואתם אם תרצו שתופיע עליכם ברכת ה' הבלתי מוגבלת תתחילו לעשות מה שבידכם – דבר של גבול, אלף פעמים, אלף מדרגות. ואין מצופה מכם כל האלף ביום אחד, אלא היום מדרגה ראשונה ומחר שניה וכו', וע"י שאתם תעבדו על עצמכם ותעשו כל מה שביכולתכם, אוכל אני לעשות מה שבידי ולהשפיע עליכם כל טוב, וברכות בלי גבול.

מעין ענין זה נרמז גם בהמשך הפרשה, כשמשה רבינו חוזר על מעשה המרגלים, 'ולא אביתם לעלת ותמרו את פי ה' אלהיכם. ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אתנו וגו' לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו וגו'. עם גדול ורם ממנו, ערים גדולת ובצורת בשמים וגם בני ענקים ראינו שם וגו'. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם, ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם'. ולכאורה ייפלא איך נפלו בני ישראל, שעניהם ראו כל נפלאות ה', ועננו עדיין הולך לפניכם

עוד כמה אנו חסרים במה שאין לנו קרבן התמיד במועדו.

אמרו חז"ל (איכה זוטא) 'אמר רבי יודן מימיו לא לך אדם בירושלם ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עון שבלילה, תמיד של בין הערביים היה מכפר על עון של יום'. בזמן שזרקו כהנים את הדם על המזבח, נחשב כאילו דמו של כל אחד קרב על גבי מזבח לרצון לפני ה', ואז הדם כבר אינו בוער לשם תאות לבו, אלא כל דם לבו, דם התמצית וכל רצונותיו, קודש לה'. וכן בהקטרת האימורים, הגוף של היהודי נתקדש ונקטר ע"ג מזבח, וזה פעל עליהם שלא יתגשמו ולא יושקעו בחומריות וגופניות של עוה"ז. ועתה שבטל התמיד כמה יש לנו לבכות על הדם שלנו, כמה מכוער הדם, כמו מגושם הגוף, ועל דא שפיר יאי למבכי. והיינו מה שהמשיל שלמה המלך את ביהמ"ק לצואר (שיה"ש ד, ד) 'כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות'. כי כבר אמר דוד אביו 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', היינו רשויות חלוקות, הקדושה למעלה והארציות למטה, ואין אחד בא בגבול חברו לעולם. אבל בית המקדש הוא צואר העולם. כמו שהצואר מחבר את הראש – החלק העליון אשר בו משכן המח והפה, שבהם מותר האדם מן הבהמה – אל הגוף, שהוא בעצם בהמיות האדם, כן

פעמים, היום אשנה דף אחד, היום אכוון יותר בתפילה, השבת הזו אתנהג כראוי עם 'העכערקייט', וע"י ההארעוואניא שלו, היגיעה שלו והבטחון שלו כי 'יכול נוכל לה' ע"ה אלף אלפי מדרגות בלי שהוא עצמו יודע מאין היו לו הכוחות לזה. כי אחרי שמקבלים ברכת משה רבינו זוכים לברכה ה', שהיא בלי גבול. ואכן בלב כל אחד צפונים כוחות אדירים ממש, שאינו מעלה על דעתו, וע"י שהוא פותח פתח ע"י עבודתו זוכה לפתח כפתחו של אולם, 'ויברך אתכם כאשר דבר לכם'.

אוי, מנה חסרנו

אנו עומדים עתה בשבת חזון שבתוך ימים של צער וחורבן. אף שאנו רחוקים ממדרגת צדיקי אמת הבוכים על צער השכינה, אבל צריכים להתבונן מה אנו חסרים כשאין לנו ביהמ"ק והשראת השכינה והתמיד בטל. הנה כל הצרות שמצאונו מאז שגלינו מארצנו וחרב בית חיינו, מהשמדות בזמן הגמרא, הגירושים מספרד וצרפת וכו', ועד הגזרות הנוראות והאיזמות שעברו על דור שעבר רח"ל, וגם עתה מה ששומעים בארה"ק, הכל הוא מכח זה שאין השכינה שרויה בינינו, ועל כל אלה צריכים לבכות בת"ב. אבל נתבונן

הרגש', 'אידישע האַרץ', שהיו מקושרים ע"י אמונתם בתורה, באופן שאין אנו משיגים בכלל. הרי שהיה להם עוד איזה 'צואר', בחיים שלהם היה להם עוד ריח של הימלדיגייט, אבל האַרץ שלנו, אוי ואבוי, וכל זה רק מדור העבר לדורנו אנו. כמה יותר לאין ערוך ותכלית ההפרש מדורות הבית לדור החורבן.

החורבן והבנין תלויים

בשמירת המפתחות

בתפילת מוסף אומרים 'אין אנחנו יכולים לעלות ולראות להשתחוות לפניך וכו' מפני היד שנשתלחה במקדשך'. ויש להבין 'יד' זו מה טיבה ושל מי היא¹. הנה אמרו בגמ' (תענית כט.), 'ת"ר משחרב הבית בראשונה, נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו, רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים, יהיו מפתחות מסורות לך. וזרקום כלפי מעלה. ויצתה כעין פיסת יד, וקיבלתן

ביהמ"ק הוא המקום דנשקי שמיא וארעא. שע"י עבודת הקרבנות ושאר העבודות, נתעלו כל ישראל. ומי שהיה מגיע לבית המקדש ורואה כהנים בעבודתם, שומע שירת הלויים ועומד לצד לשכת הסנהדרין, לא הרגיש שהוא עומד בארץ הזאת הגשמית, אלא נתעלה לעולם של 'השמים שמים לה'.

והאמת היא שאין צריך לחזור כל כך לאחר. אם מתבוננים נראה שבהרבה בחינות אפשר דרא, הרבה אברכים לומדים בכולל, דבר שלא היה פעם. כל הבחורים לומדים בישיבה, וגם זה לא היה פעם. התפילין והמצה והאתרוגים וכו' מהודרים לאין ערוך ממה שהיו בדורות הקודמים, אבל מי שזכה להכיר יהודים מדור העבר, אין הכוונה לגדולי הדור, אלא גם אנשים פשוטים, מי שזכה להכיר יודע שכמה שמצוות מעשיות מהודרים יותר אצלנו, אבל כל זה כאין נוכח מה שחסר לנו, האמת'דיקייט, התמימות, הלב, הנשמה שהיו ליהודים של פעם. זה חסר לנו מאד מאד, וזה אינו דבר שיכולים למדור, אלא כל מי שזוכר את היהודים האלו יודע מה אני אומר. ה'אידישע

לכרובים וזרוק על העיר (יחזקאל י, ב), כו', בא גבריאל ועמד לו אצל האופן, א"ל הכרוב מה אתה חפץ, א"ל כך וכך צוני הקב"ה, א"ל טול, א"ל תן אתה ביד, וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים'.

¹ בסידור יעב"ץ מבאר ע"פ הפשט שהכוונה לידו של מלאך גבריאל, כמבואר במדרש (תנחומא תזריע יב) 'כשבאו מלאכי חבלה להחריב את ירושלים כו' אמר לו הקב"ה לגבריאל, מלא חפניך גחלי אש מבינות

ריב"ז, היינו שגער בישראל לחזור בתשובה, ואז ננעלו הדלתות שוב.

והעומק בזה הוא, דכתיב 'ושכנתי בתוכם', היינו בתוך כל אחד ואחד. ואם לבות בני ישראל אינם שמורים, היינו שאין סוגרים את לבם בשעת סילוק העבודה, אלא כל שטות והבל, כל טומאה וזוהמא וכל טינופת של הגוים יכולים להיכנס, כי 'דלתות ההיכל נפתחות מאליהן', בלי שומר הפתח, אזי מובן למתבונן שזה תחילת החורבן. אם הדלתות פתוחות לרווחה בזמן שההיכל-הלב אמור להיות על מנעול ובריח, אזי בזמן שהוא אמור להיות פתוח, להקריב קרבן התמיד במועדו, כבר יהיה נעול. לכן גער ריב"ז בישראל שיעשו תשובה ויסגרו את שערי לבם בסילוק העבודה, שלא ייכנסו דברים שאינם עבודת ה' לשערי הלב, כולי האי ואולי להציל משכן ה'. אלא שכבר היה הפרוץ מרובה על העומד, ואחרי ארבעים שנה עמדו פרחי כהונה על גג ההיכל והחזירו את המפתחות. והיינו 'היד שנשתלחה במקדשך' לקחת המפתחות, כי כל החורבן היה תוצאה של חורבן פנימי, פירצה פנימית בלבות בני ישראל, שלא היינו יכולים לנעול כראוי, ואם אי אפשר לנעול בסילוק העבודה, א"א לפתוח להכשר עבודה.

ובכן, צריכים אנו לחשב בעצמנו – 'היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה',

מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האור'. ויש להבין המשמעות של מפתחות ההיכל.

איתא בגמ' (יומא לט:): 'ארבעים שנה קודם חורבן הבית וכו' היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן (סימן לאויבים לבא ולהיכנס. רש"י), עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך, יודע אני כך שסופך עתיד ליחרב וכו'". מקשה השפ"א (יומא שם) דלכאורה יכול להיות בפתיחתן של דלתות היכל סימן טוב, שהקב"ה חפץ בעבודתם, ולמה הבינו ריב"ז כמתנבא על עתיד רע, עד שגער בהן. אלא הענין הוא שדלתות היכל חשובות מאד לעבודה, כי בלילה בעת סילוק העבודה היו סוגרים את האולם וההיכל במנעול ובריח, וזה חלק ממצות שמירת המקדש. אמנם בבוקר לפני שהקריבו את התמיד כתוב במשנה (תמיד פ"ג מ"ז) 'הגיע לשער הגדול, העביר את הנגר ואת הפותחות, ופתחו. לא היה שוחט השוחט עד ששומע קול שער הגדול שנפתח', ולא עוד אלא הלכה היא (עירובין ב.) 'שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין'. אומר השפ"א שבזמן שהיו רוצים לנעול את הבית בערב, היו הדלתות נפתחות מאליהן, ולא היו יכולים לנעול, וזה סימן שאי אפשר לסגור הדלת בפני האויבים וכל מרעין בישין שרוצים להיכנס. עד שגער בהן

תשעה באב איקרי 'מועד' על שם חיבור עם השכינה בצער

ימים אלו הם זמנים של חורבן וגלות. אמנם כבר הזכרנו כמה פעמים מה שדיבר בזה המגיד הגדול ממעזריטש, שדייקא בזמן החורבן והפרידה בין ה' לעמו מתגלה האהבה.² וענין זה מבואר בדחז"ל בכמה מקומות, שכל מקום שגלו בני ישראל גלתה שכינה עמהם (עי' מגילה כט.), ואיתא גם בזוה"ק (ח"א קמט.), שהמראה הגדול והנורא של מעשה המרכבה על נהר כבר בבבל בריש ספר יחזקאל, היה איך מרכבת השכינה גולה לבבל להיות עם בני ישראל בגלותם.

ובכן, אף אם אנו בוכים הרבה, אבל זה מעין יו"ט של בכי. שהרי מהו מהות של יו"ט, וכי האוכל, הבגדים, הניגונים. ודאי לא כן הוא, אלא מהות היו"ט הוא 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו' – בו היינו בה', שעולים לרגל לראות וליראות ושמחים בקרבת אלקים. ת"ב אקרי מועד, אכן חלילה אינו יום שמחה אלא יום אבל, אבל הוא מועד שמתגלה בו קרבת אלקים, שהרי שכינה גולה עמהם, וגם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי. ואולי יש קרבת אלקים בת"ב יותר מאשר בפסח, שהרי

בתוכנו נמצא היכל ה' – כמה אנו מסוגלים לנעול שערי לבותינו כראוי וכמה אנו יכולים לגעור בהן, ובעצמנו. מצד שני לא לשכוח שעם המפתחות לא רק נועלים את השערים, אלא גם פותחים אותם. הקב"ה הפקיד לכל אחד מפתחות לפתוח בהם את ההיכל שבו, לאחד זה ניגון התעוררות, לשני זה נשמת או פסד"ז או ק"ש, לשלישי סדר עיון עם געשמאק, כל אחד יש לו המפתחות שלו. והרבה פעמים מקבל אדם מתנה מן השמים, שדלתות ההיכל נפתחות מאליהן בקדושה, יש לו פתיחת הלב, אזי אל יהא שוטה המאבד מה שנותנים לו. תנצל את פתיחת הלב, קח המפתח הזה ואל תזרקוהו למעלה, אלא תפתח שערי לבך לעבודתו יתברך. אם תעירו ואם תעררו את האהבה עד שתחפץ. כי אם תדחהו ליום מחר, מי יודע אם יהיה לך עוד פתיחת הלב מחר. והעיקר לשמור מאד מאד את המפתחות, לסגור ולנעול כראוי בסילוק העבודה, כי אז ישתמר אצלך היכולת לפתוח שוב מחר בעת התפילה ובעת הלימוד, להקריב את התמיד במועדו. וע"י שמירת מפתחות ההיכל הפנימי נתפלל שתחזיר לנו אותה הי"ד את המפתחות של האולם וההיכל של ביהמ"ק במהרה בימינו.

² עי' שיחה דברים תשס"ב בארוכה.

במפלתם של ישראל עד שייאמר
'כשאר שש... כן ישיש'...

אלא הענין הוא שבמרומי מרומים יש
בתי גואי ובתי בראי. בתי בראי הוא
המקום שמלאכי השרת נמצאים, וכיון
שאחד מבני חבורתם - שר של מצרים -
נענש בים, לא היה להם זכות להגיד
שירה. אבל משה רבינו ובני ישראל
שהיו במדרגה גבוהה מאד, נכנסו לפני
ולפנים ממחיצת מלאכי השרת, לבתי
גואי, ושם עוז וחדוה במקומו, והיו
יכולים לשמוח עם הקב"ה על מפלת
שונאיהם. אמנם בזמן חרבן ביהמ"ק
דכתיב 'במסתרים תבכה נפשי', ודרשו
חז"ל (חגיגה ב:): שהבכי של הקב"ה
הוא בבתי גואי, היינו שנכנס הקב"ה
לפנים ממחיצת המלאכים לבכות עם
בני ישראל. וא"כ היינו 'כאשר שש... כן
ישיש', היינו כמו בזמן הששון של
שירת הים, נכנסו בני ישראל ושמוחו
לפני ולפנים עם הקב"ה, כן ישיש את
הגוים במפלתן של ישראל, שגם אז
תופיע אהבה רבה, שיכנסו בני ישראל
לבתי גואי לבכות עם השכינה. והיינו
ה'מועד' בת"ב.

וידועים דברי הגמ' (ב"ב ד.). שביהמ"ק
הוא אורו של עולם. שעל ידו ראו כל
באי עולם ששכינה שורה בישראל,
וישיש מנהיג לבירה. וכיון שחרב בית
המקדש 'במחשכים הושיבני כמתי
עולם', ומהאי טעמא מכבים את הנרות

בג' רגלים אנו עולים לבית ה' ושמחים
עמו ב"ה בביתו, וזו קרבה גדולה מאד,
אבל במועד ת"ב כביכול המלך יורד
לשכון בביתנו בגלותנו. ודוק 'כי אתה
עמדי' - לא 'כי אני עמך'. וזו קרבה
הרבה יותר גדולה אם המלך בא לביתנו
מאשר הוא מקבל אותנו בביתו. זהו
ה'מועד' וגודל האהבה שמתגלה דייקא
בת"ב.

יש ווארט נורא ממש ממרן חת"ס
(דרשות, ז' אדר תקס"ב) בענין זה.
כתוב בתוכחה (דברים כח, סג) 'והיה
כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם
ולהרבות אתכם, כן ישיש ה' עליכם
להאביד אתכם ולהשמיד אתכם וגו'".
כשקוראים פסוקים הללו כל אחד
מזדעזע, אין הפה יכול לומר ואין
האזנים יכולים לשמוע שהקב"ה ישמח
בצרותינו. אומר חת"ס ע"פ הגמ'
שדורשת פסוק זה (מגילה י:): 'והיה
כאשר שש וכו', ומי חדי הקב"ה
במפלתן של רשעים וכו' ואמר רבי
יוחנן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל
הלילה, בקשו מלאכי השרת לומר
שירה, אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין
ביים ואתם אומרים שירה. אמר רבי
אלעזר הוא אינו שש אבל אחרים
משיש, ודיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא
כתיב ישוש שמע מינה'. לכאורה צ"ע
איזה דמיון יש בין שמחת הקב"ה
בהיטיבו לעמו, לבין צהלת הגוים

ובכן, כשאנו יושבים בגלות, במחשכים הושיבני כמתי עולם, יש לנו לחזק עצמנו באור היחיד שעדיין מאיר לנו – 'פני משה כפני החמה', וע"י שנלמד ספר דברים ונשמע קולו של משה רבינו מדבר אל 'כל ישראל, גם אלינו, ונקבל ברכתו 'יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים', כך נהיה ראויים לעלות ממדרגה למדרגה עד בלי גבול ותכלית, ונזכה לברכות ה', בבנין בית המקדש. 'ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום'.

בליל ת"ב בביהמ"ד, כי כבה נרו של עולם. אמנם צריכים לדעת שכמו בשבת ויו"ט שמדליקים נרות, ושמחים באור ה', 'נגילה ושמחה ברו' – שמתגלה אור ה' שמחיה את הבריא, 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ', כן בליל ת"ב כשיושבים עלי ארץ בחושך, יושבים עם הקב"ה, ואף שאנו בוכים ומצטערים, אבל זה דבר גדול ונורא מאד, ולולי שזה היה ת"ב היה ראוי לשמוח ע"ז שמחה גדולה³.

*

היינו שבת"ב גופיה נתרפא יעקב אבינו. ואולי זה רמז ללידת משיח ביום ת"ב. עכ"פ חזינו שבשעת החורבן כבר מתנוצץ אורה של הגאולה.

³ נקודה זו רואים אצל יעקב אבינו, דכתיב (בראשית לב, כג) 'ויקם בלילה הוא וכו' וינתר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר'. ו'לילה הוא' היינו תשעה באב, וגם אם היה לו מלחמה גדולה, ואף 'ותקע כף ירך יעקב', שזה מרמז על ביהמ"ק, מ"מ 'ויזרח לו השמש',

הרבי הקדוש מלובלין זי"ע – תשעה באב תקע"ה

ידוע שהיו לו לרבי מלובלין ארבע מאות תלמידים לובשי לבן בשבת, כולם בעלי רוח הקודש. ומהם נפצה חסידות על פני כל פולין, גאליציע ואונגארן. וכבר אמר החידושי הרי"ם שכל רבי וצדיק נקרא על שם עירו או ספרו, אבל הרבי מלובלין הוא 'רבי' סתם [כך היה בפולין עד לפני המלחמה], מפני שהוא הרבי עד ביאת גואל. ובאמת החידושי הרי"ם נמנע מללמוד בספרי חסידות של צדיקי קמאי, שחשב שהתורות נכתבו בעיקר לדורם, אבל היה מרבה לעסוק בתורות הרבי מלובלין, כנראה שזה מפני שלשיטתו הוא 'הרבי' לדורות.

היתה תקופה של שבע שנים בימי נעוריו שביסה עיניו ולא ראה מאומה, ורק כשהיה נצרך לראות מה שהיה בד' אמותיו היה מגביה את הכיסוי ומסתכל. והעיד על עצמו שבתקופה מסוימת בנעוריו היה יכול לראות מסוף העולם ועד סופו, אבל זה הפריע לו בעבודת ה', וביקש שתינטל ממנו מתנה זו, והשאיר לעצמו הכח לראות ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה בראיה חושית, כמי שרואה בד' אמותיו.

לפני שהלך לחופה והוא עודנו שומר את עיניו ולא ראה את הכלה, צוה עליו זקנו שמדינא דגמרא (קידושין מא.) אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה, ומחויב הוא לראות פני הכלה. ובכן הלך ל'באדעקן' והסתכל עליה, ואמר לזקנו שאינו רוצה לשאתה כי אינו רואה עליה צלם אלקים. זקנו לא שת לבו לדבריו, ואמר שאסור להוציא לעז ולבייש בת ישראל, וצוה עליו להיכנס לחופה.

אחר שחזר מהחופה לא היה יכול להירגע ממה שראו עיניו, וברח כל עוד נפשו בו ללא כלום, רק עם הקיטל אשר עליו, וכך הגיע לכפר נידח בכפור הלילה, ופנה למלון שהיה שם. אחר שנכנס למלון ראתה הפונדקאית את פני האיש, שהוא יפה תאר ויפה מראה, סגרה את הדלת בעדה ותבעתו לדבר עברה, ממש כניסיון של יוסף הצדיק. הוא אמר לה שתמתין מעט, כי הוא צריך ליפנות, והלך לחדר וקפץ מהחלון וברח משם, ולא עצר עד שהגיע לליזענסק. ויהי בבואו לעיר, והרבי רבי אלימלך ותלמידיו עומדים בשער העיר ומצפים לבואו, כי אמר הרבי לתלמידיו 'באו ונקבל את פני יוסף הצדיק'. ונשאר בליזענסק והיה לגדול תלמידי הרבי רבי אלימלך.

פעם אחת בערב יוה"כ, אחד מגדולי התלמידים הרגיש מאד עיף והלך לישון מעט, ונפלה עליו תרדמה גדולה וישן במשך כל הלילה וכל היום, וייקץ והנה נטו צללי ערב, ועוד מעט מתפללים תפילת נעילה. נוכל לתאר לעצמנו איך היינו מרגישים אם זה היה קורה לאנשים פשוטים כערכנו, איך יוכל יהודי להסתכל בעצמו, 'אז ער האט פארשלאפען' כל היום הקדוש, עאכו"כ תלמידו של הרבי מלובלין, ואכן לבו היה שבור לרסיסים. אך התלמיד התחזק כארי ואמר מאי דהוה הוה, מכאן ואילך אתפלל כדת היום, כאילו עמדתי על רגלי מיום אתמול עד עתה, והתפלל בדבקות ובהתלהבות וברוממות עד מוצאי יוה"כ. כשהגיע ללובלין אחרי יוה"כ ונכנס אל רבו, אמר לו רבו, היצר הרדים אותך, לא מפני שאינו רוצה שתתפלל, אלא מפני שחשב שאם תישן כל יוה"כ תיפול בעצבות ומרה שחורה, ומה שיישאר לך מתפילות היום תתפלל במהירות ובלי לב, והכל שוה לו אם תיפול ליאוש. אשריך שעמדת בנסיוןך.

יש בזה לימוד עצום. הרי הרבה פעמים יש לנו נסיונות קשים, ואין אדם צדיק בארץ שאינו נכשל לפעמים, אבל פעמים רבות יותר ממה שהיצר רוצה את העבירה הוא רוצה את התוצאה, המרה שחורה, היאוש, העצבות, שהרי זה מוריד את האדם לשאול תחתית. לכן גם אם נרדמנו כל היום הקדוש, אבל מה שנשאר בידך עשה בשמחה ובטוב לבב, בהתלהבות ובחשק⁴.

היהודי הקדוש⁵ היה מגדולי התלמידים של הרבי מלובלין, ואליו הצטרפו צעירי העובדים והיה עליהם כראש חבורה. דבר זה לא נשא חן בפני הרבה מהתלמידים בלובלין, כי ראו בזה התנהגות של רבי'סטווע בחיי הרבי ולפניו, ורצו למנוע היהודי הק' מלבוא עוד ללובלין. ויעצו שיתנו ליהודי הק' עליה לתורה בפני הרבי, ומן הסתם יתנהג בדבקות עילאה בעת העליה לתורה, כפי שאין ראוי לתלמיד להתנהג בפני רבו, וכך יוכלו להכריח אותו שלא לבוא עוד לרבי בהתנהגות כזאת.

⁴ וכע"ז ידוע מהקוברינער שאמר מה זה שרואים בערב יוה"כ, בהרבה בתים המצב מאד 'אנגעצויגען', וכועסים ורוגזים על דברים של מה בכך, והלא איפכא מסתברא, שאנשים יתנהגו בערב יוה"כ במחילה וסליחה כאו"א כלפי חברו. אלא הענין הוא שהמלך זקן וכסיל יודע היטב את הבינונס שלו, והוא יודע מה שאמרו (יומא כ.). 'אמר רמי בר חמא: השטן - בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, תלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני'. ובכן, היצר עושה הכנה דרבה, כי יודע ש'מי שטרח בע"ש יאכל בשבת', ועושה תחבולות להפיל אנשים במרה שחורה ועצבות לפני יוה"כ, כי אז ירגישו כל היום מושפלים ומורגזים, וכבר לא יצטרך להשטין, ממילא לא יתפללו כדבעי. והיינו ממש כנ"ל.

⁵ שמו היה בשם רבו, 'יעקב יצחק', ולכן לא היו יכולים לקרואו בשמו וקראוהו חבריו 'דער איד', ותלמידיו קראוהו 'דער איד הקדוש'. עי' בשפ"א (פ' במדבר תרלט) 'וכמו שאומרים משם היהודי מפרשיסחא ז"ל שנתעלה בכל יום כמו מאינו יהודי להיות יהודי'.

ואכן קראוהו לעלות לתורה, ובשעת הקריאה התעלף. הרבי הרגיש בכל מה שקרה, וקרא ליהודי הק' ואמר לו שגם עליו היו טענות כאלה כשנסע לרבו הרבי רבי אלימלך, ובאמת הפסיק לנסוע כי ראה שאין שוה כל המחלוקת. וא"כ גם הוא כדאי לו להפסיק לבוא מפני התרעומות.

אמנם היהודי הק' התעקש ואמר שהרבי עוד נסע למגיד ממעזריטש ולכן לא היה צריך כ"כ לרבו ר"א, אבל לי אין בלעדי הרבי ולא כלום, ואבוא עוד ויהי מה. והיה בזה באמת סכנה גדולה לנפשו, ואכן נפטר בחיי רבו בשנת תקע"ד. רואים מכאן שאין לנו השגה בכל זה, מה זה לנסוע לרבי, מה זו התקשרות אמתית בצדיקים עד מסירות נפש ממש.

ארבעה תלמידים מובהקים היו לו לרבי רבי אלימלך זי"ע, וצדיקים אמרו שכל אחד מהם גם ירש כוח מיוחד מרבם הגדול. הרבי מלובלין את העינים, והיינו דמקרי בפומי דאינשי 'החוזה'. האפטער רב ירש את כח הפה, שהיה פה מפיק מרגליות. הקו'ניצער מגיד - המוח, ורבי מענדל'ע רימנובער - הלב.

בסוף שנת תקע"ד החליטו ביניהם שלשה מהני ארבעה, היינו כולם זולת האפטער רב, שאם יפעלו יחד בעצה אחת במעשים גדולים ונוראים להביא את הגאולה בשנה תקע"ה, יעלה הדבר בידם כי 'החוט המשולש לא במהרה ינתק'. אמנם התנו ביניהם שאם אחד מרגיש שנוטה למות חייב להודיע לחבריו מיד, כי אין בכח שנים ללחום לבדם מול כוחות הס"א. לדאבוננו לא אסתיעא מילתא, כנראה שעצם הענין הזה היה גירא בעיני דשטנא, וכולם נסתלקו באותו שנה. וגופא דעובדא הכי הוה.

כבר בריש שנת תקע"ה בערב סוכות, נסתלק הקו'ניצער מגיד. מכיון שהיה כבר ערב יו"ט, לא הספיקו להודיע הדבר לחבריו לפני החג. הרבי מלובלין שנעלמה ממנו ידיעה זו, הכין את עצמו לעשות מעשים נוראים בהקפות בכדי להחיש את הגאולה. לפני ההקפות סגר את עצמו בחדרו, וצוה על הרבנית להשגיח בעדו שלא יקרהו מאומה. בתוך כך התחיל תינוק בוכה בחדר אחר, והסיחה הרבנית את דעתה לרגע מבעלה הגדול כדי לראות את שלום הילד. כשחזרה להשגיח על בעלה לא מצאתה בחדרו. היא השתוממה, כי ידעה שלא יצא הרבי מחדרו, והתחילה לרעוש 'הרבי איננו'.

החסידים יצאו החוצה ובמרחק קצת מביה"ד, מצאו אותו שוכב על הארץ גונח מרוב צער, עד שהיה נשמע שמכתו אנושה, שאלוהו בחושך מי אתה, וענה 'יעקב יצחק בן מאטיל', מיד הרימו אותו ולקחוהו לביתו. הרבי תינה צערו בפניהם, 'למה לא הגדתם לי שהקאז'ניצער מגיד איננו, לא הייתי מסתכן כזאת'. כי התגברו

עליו הס"מ וכל כת דיליה, וזרקוהו מחלון הקטן והצר שהיה בחדר. 'ולולי חברי המגיד מקאז'ניץ שהצילני ותפס אותי, הייתי נופל למיתתי'. כך התוודע בפטירת חברו.

לאחר החג שמעו שפרצה שרפה בשעת ההקפות ברימנוב, וגם אצל ה'מאור ושמש'. רבי מענדל'ע רימנובער אמר בל"ג בעומר שהוא רצה להביא הגאולה, אבל החסידים לא יכלו לעמוד בזה, והיה להם רחמנות⁶, ובכן יבוא יום והצרות יתגברו כ"כ עד שיזחלו תולעים ירוקים עם פיות של נחושת⁷.

עכ"פ הרבי מלובלין שכב בחליו אשר לא קם עוד ממנו, מאז הנפילה בשמח"ת עד הסתלקותו בתשעה באב.

בכל ימי חליו הגיעו תלמידים מכל קצוי פולין לבקר את רבם, רק הראפשיצער רב לא הגיע. לקראת תשעה באב הגיע פתאום הראפשיצער רב, ואכן זכה להיות ביציאת נשמה. כששאלוהו חבריו מאין ידע לכיון השעה של הפטירה, ענה להם שהיה מנהג אצל הרבי דבריש ירחא דניסן היה כותב כל יום מה יקרה באותה חודש בשנה, למשל בב' ניסן כתב מה יארע באייר, וכן בד' ניסן מה יהיה בתמוז וכו'. וביום ה' ניסן כשהתחיל הרבי לכתוב על חודש אב, עצר ואמר שאינו רואה מעבר לת"ב אחרי חצות. וכך ידעתי מתי להגיע.

זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן

⁶ הכוונה במה שהיה במלחמת ניפוליאון תקע"ג, ואכמ"ל ועוד חזון.

⁷ ואחרי המלחמה הגדולה הבינו שצפה ברוח קדשו וראה את הטאנק הגרמני שהכרית יהדות אירופה.